

c

445

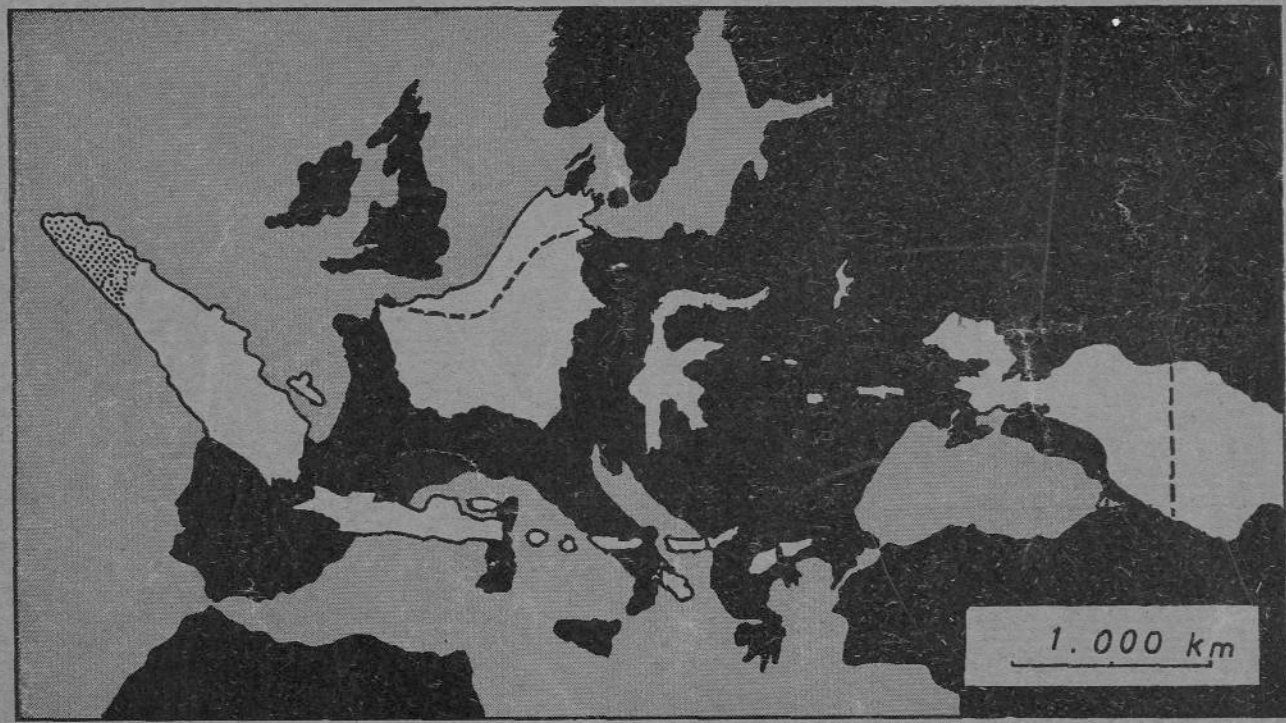
ORDERING
NIËN

C

445

TJEH

PUBLICATIE No. 23
(NADRUK VERBODEN)

2
2

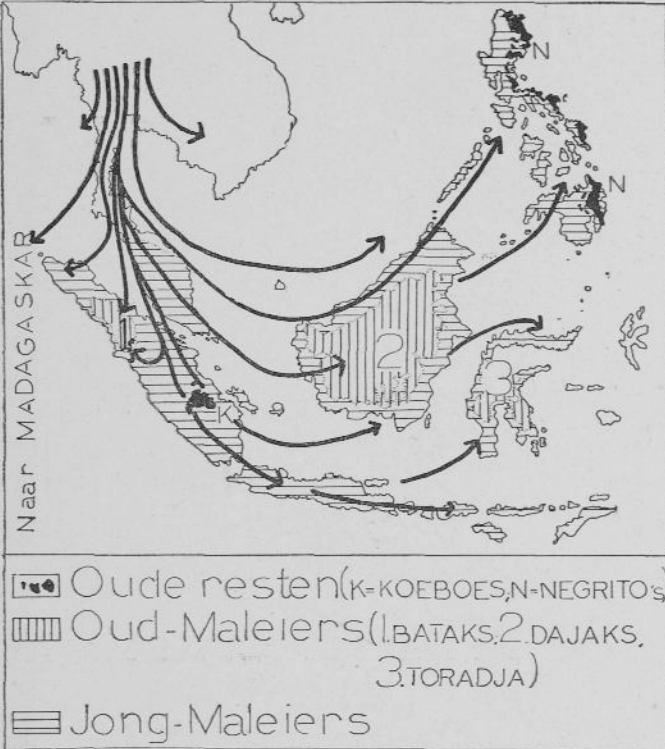
CONINKLIJK INSTITUUT
VOOR
NATUUR- EN VOLKENKUNDE

12/6/62

ATJEH.

Volg de nummers van het **MATERIAAL** en de **PLAATJES** op de blz. 6—8 en 12—15 en de les loopt vanzelf! — De hier volgende tekst dient te Uwer nadere orientering en voorbereiding in de school!!

1. Volkenkundige Inleiding.

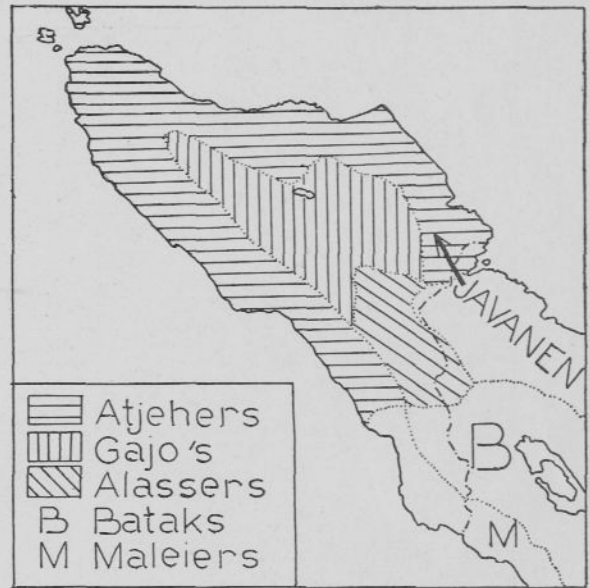
Ook de Indische Archipel heeft zijn **volksverhuizingen** gekend. Voór het begin van onze jaartelling kwamen in verschillende golven de **Maleise volkeren** uit Achter-Indië en verspreidden zich via Malakka over het Westelijk deel van de Archipel.

De eerste golf, de **Oud-Maleiers**, waartoe de **Bataks**, de **Dajaks** en de **Toradja's** behoren, werd gevolgd door andere groepen, de zgn. **Jong-Maleiers**. (Atjehers, Riouw-Maleiers, Minangkabauers, Javanen, Soendanezen, enz.).

De Maleise volken bewonen nu de hele eilandwereld van de Philippijnen in 't Noorden tot Madagaskar in het Westen.

De Maleiers troffen bij hun komst in de Archipel, daar nog zeer primitieve bewoners aan. Deze werden gedeeltelijk teruggedreven naar de binnenlanden, waar we nu nog enkele resten vinden (b.v. de Koeboes), gedeeltelijk werden zij geabsorbeerd. In de grensstroken mengden ze zich ook onderling, zo-

dat daar allerlei mengrassen ontstonden. Zo zouden de Gajo's en de Alassers zo'n menggroep vormen van Atjehers (Jong-Maleiers) en Bataks (Oud-Maleiers).

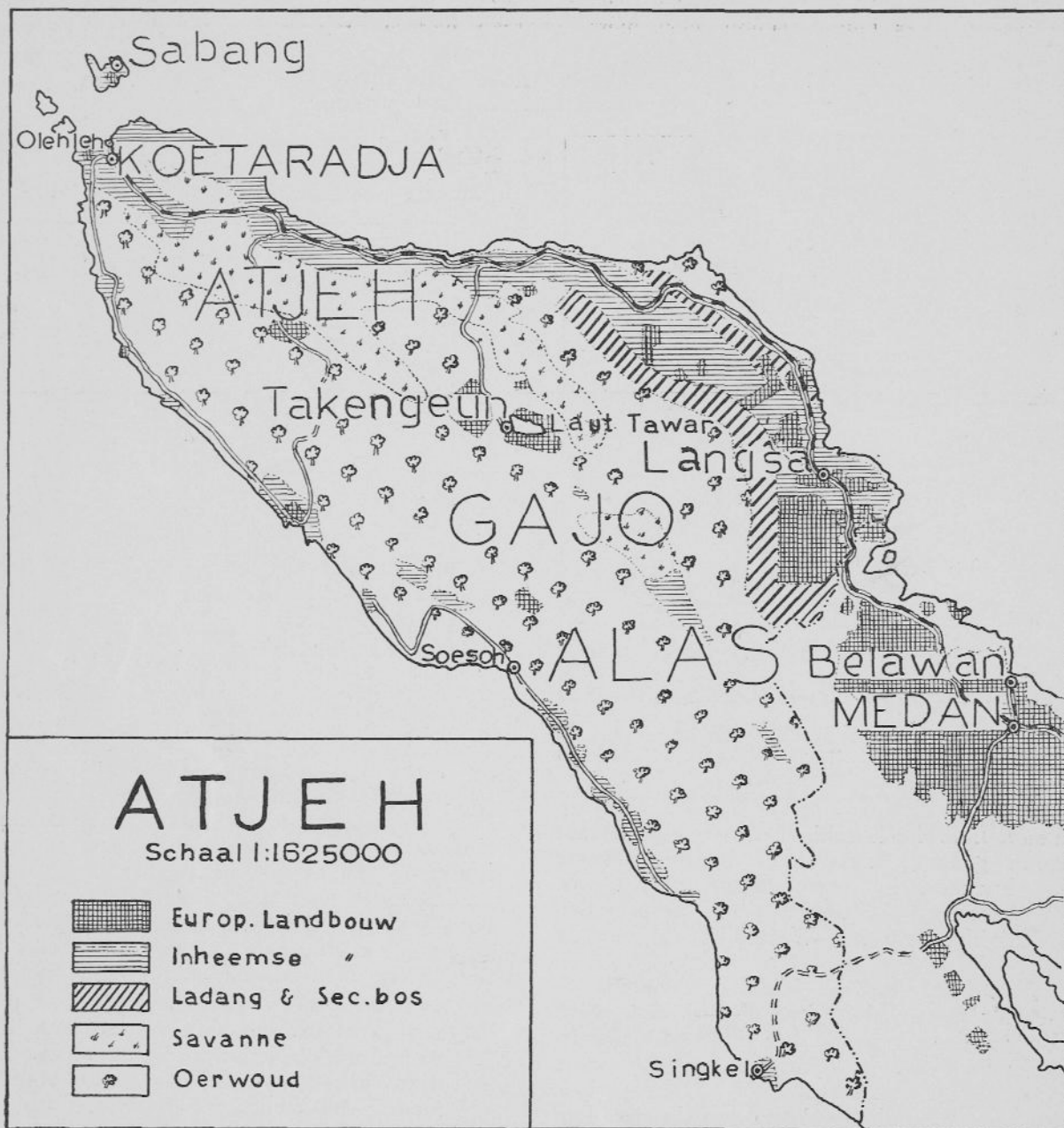
Natuurlijk werden in de loop der eeuwen ook andere bestanddelen in de bevolking opgenomen! Zeker is dit het geval geweest met Hindoe's, Arabieren (beiden kooplui), en Niassers (als slaven gebruikt in de pepertuinen).

Ook de eigen cultuur van de verschillende Maleise volken werd van buiten-af beïnvloed, zonder de kern, het dorp, de gemeenschappelijke basis van de Maleise boerenstand, wezenlijk te veranderen.

„Juist het organisch karakter van het dorp, zijn geestelijk kenmerk van samenleving in den vollen zin van het woord, vrucht van de natuurlijke verhouding van mensch tot bodem en van mensch tot mensch, maakt het dorp ongeschikt voor fatsoeneering, onkneedbaar, maar beteekent ook, dat het zich niet laat wegcijferen.”

(naar Prof. Boeke).

Eerst in de laatste tientallen jaren zien wij — ook in Atjeh — een min of meer gerukt worden uit oude toestanden. De omstandigheden, waarin men eeuwen leefde, waarin men goeddeels nog leeft, worden van buitenaf actief beïnvloed. Oude vormen en

instellingen ondergaan veranderingen door onderwijs, boeken, kranten, radio, welke hun weg vinden in de meest afgelegen hoeken; het moderne verkeer, auto en fiets, stelt de bevolking in staat zich snel te verplaatsen en heeft voor een groot deel de vroegere isolatie opgeheven.

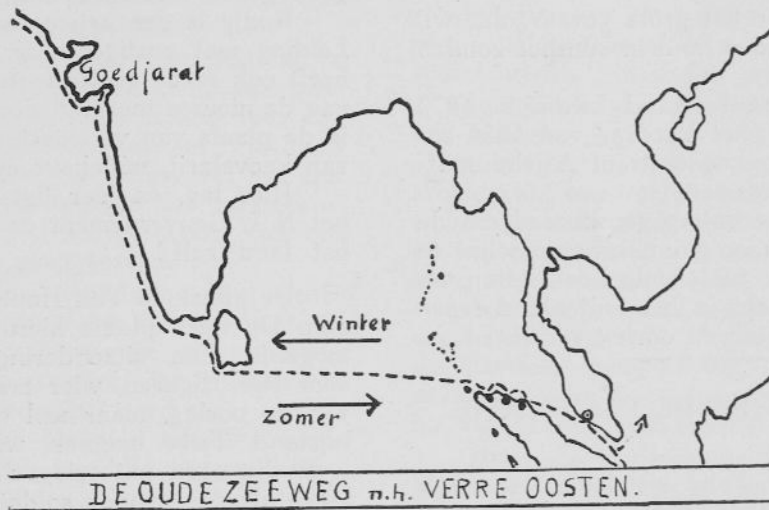
In hoeverre deze Westerse import, zoo men wil Westerse „schijn“, het „wezen“ van het Oosten zal veranderen?

Zo strijdt het Gouvernement dus op twee fronten.

Aan de ene zijde moet het zorgen, dat de Westerse bandjir geregeld en in bepaalde kanalen geleid wordt, anderzijds moet het 't starre conservatisme proberen om te buigen, zodat de goede dingen uit het Westen hun bevruchtende invloed kunnen uitoefenen. Een lastige maar grootse taak, welke tot resultaat zal hebben, dat uit deze synthese iets goeds geboren wordt.

In het hiernavolgende is getracht, één en ander omtrent Atjeh duidelijk te maken.

2. Geschiedenis.

Aan de zeeweg van Voor-Indië naar China en Java — met zekerheid reeds door Indische en Chinese zeevaarders sinds het begin van onze jaartelling bevaren — ligt ATJEH.

Geen wonder, dat, waar stroom en wind de weg wezen, men zeker gaarne gebruik maakte om na de moeizame en gevaarlijke tocht in Atjeh te landen.

Reeds vroeg is dan ook sprake van contact met en vreemde invloeden op Atjehs bevolking.

Van deze alleroudste, Hindoeïstische invloeden zijn er maar weinige met zekerheid na te wijzen.

Een grote en blijvende verandering vond echter plaats omstreeks 1300, toen de **Goedjaratse** kooplui — pas zelf *Mohammedaan* geworden — met hun waren ook in Atjeh de *Islam* brachten.

Van die tijd af is Atjeh een der bolwerken van het Mohammedanisme in de Archipel geworden; toen werd dus reeds de basis gelegd van een der nog altijd het meest op de voorgrond tredende trekken van den Atjeher, het Mohammedaan-zijn.

Zo was bij de komst der Portugezen in dit deel van de Archipel, Atjeh een conglomeraat van *elkaar ijverig bestrijdende* Mohammedaanse *potentaatjes*. Deze staatjes dreven handel met de „Overwal“ (= Malakka) en ruilden of betaalden met hun lands-

producten *peper* en *goud* de door hen begeerde artikelen. (*kruit, wapens, opium*).

Overigens werd deze handel zeer ruim opgevat, zodat ook *zeeroof* er onder viel; de eventueel gemaakte gevangenen vormden een dankbare *slavenaanwinst*, naast de voor dit doel geregeld gejaagde *Niassers*.

Door gelukkig gevoerde oorlogen wisten de Sultans van *Koetaradja* langzaam maar zeker de andere vorsten aan zich te onderwerpen, zodat omstreeks 1500 niet alleen geheel Atjeh hun gehoorzaamde, maar ook grote aangrenzende gebieden van Sumatra aan hen schatplichtig waren. De Atjehse veroveringstochten strekten zich zelfs uit tot *Benkoelen*. Deze grootse periode in de Atjehse geschiedenis duurde echter slechts zolang er krachtige vorsten aan het hoofd stonden. (De bekendste: Iskandar Moeda).

Toen deze opgevolgd werden door zwakke en slappe Sultans, bleef naar buiten nog lang de faam van het „machtige Atjeh“ hangen. In het land zelf hadden de vorsten buiten de directe omgeving van Koetaradja in naam wel, in werkelijkheid niets te vertellen. De plaatselijke hoofden heersten naar willekeur, tyranniseerden de bevolking op de meest brutale wijze, en maakten met hun vaartuigen de kust

onveilig. Herhaalde keren werden buitenlandse handelsvaartuigen door Atjehse zeeroovers genomen!!

Gezien de toenemende scheepvaart in de XIXe eeuw naar China en Japan door de Straat van Malakka, werd deze eveneens toenemende *zeeroof* een *onhoudbare* toestand!

Niet het minst voor Nederland!

Immers: in 1824 hadden wij tegenover Engeland de verplichting op ons genomen om voor de *veiligheid* in de Atjehse wateren te zorgen en de zelfstandigheid van dit Rijk *niet* te zullen aantasten.

Het gevolg van deze politiek, waarin wij de geit en de kool moesten sparen, was, dat enige keren de Engels en de Amerikanen *zelf* de Atjehers moesten tuchtigen. (1831; 1844!!).

Buitendien bestond er het grote gevaar, dat wij daardoor zelf met een ander land in conflict zouden geraken.

Aan deze onhoudbare toestand kwam in 1870 een einde. Toen werd n.l. het Verdrag van 1824 zodanig herzien, dat de bepaling omtrent Atjehs onafhankelijkheid daaruit verdween.

Nogmaals werd bij herhaling geprobeerd om de conflicten met den Sultan op vredelievende wijze te regelen. Toen dat echter niet hielp, de Sultan op allerlei manieren hulp zocht in het buitenland *tegen* ons, werd in 1873 aan Atjeh de oorlog verklaard.

DE ATJEH-OORLOG EN DE PACIFICATIE.

De Atjeh-oorlog!!.....

Wel geen klank zo bekend uit de laatste eeuw van onze koloniale geschiedenis als deze.

Atjeh! Het land, waar honderden sneuvelden en duizenden bezweken door ziekten en ontberingen!

Atjeh! Herinneringen worden wakker; van versterkte bentengs, van overvallen, van verraad; van de moedige, wrede vijand, door de oelama's (Mohammedaanse leraren) opgezweept tot het felste geloofsfanatisme, tot de Heilige Oorlog tegen de Ongelovigen, waarin het een voorrecht is te doden en heerlijk is om gedood te worden!

De Atjeh-oorlog! Voor ons een plicht, voortvloeiende uit de onduldbare, onrustige toestand en de internationale situatie.

De Atjeh-oorlog! Door ons aanvankelijk gevoerd met en zonder nadruk, met en zonder blokkade, met taaie lankmoedigheid en vaak onvergeeflijke toegewendheid. In elk geval zonder een vaste, grote lijn. Daardoor met als enig resultaat, dat de Atjehers, de oorlog reeds lang gewend zijnde, hoe langer hoe meer verwilderden en het land ten prooi bleef aan de grootste ellende, terwijl het Nederlandse Gezag, door zijn niet-consequente houding deze verwarring nog vergrootte en het prestige van dit gezag bedenkelijk deed dalen.

Maar dan ook, welk een verandering met het optreden van Van Heutsz. Welk een prachtig voorbeeld, wat een doortastende, grote, vooruitziende persoonlijkheid vermag. Hem gelukt in enige jaren en

met veel *minder* slachtoffers, wat in de voorafgaande lange periode niet gelukte: de pacificatie van Atjeh. Het begin van orde en van ordelijke toestanden, voorwaarde en basis zo elders als hier voor ontwikkeling en welvaart.

Dat dit geen gemakkelijke taak was, is zonder meer duidelijk! Om in een land, waar de bevolking bijkans een mensenleeftijd op het oorlogspad geleefd had, met al de gevolgen van dien: verwaarlozen van de landbouw, van de veeteelt, een steeds toenemende verarming, een schrikbarende verruwing der zeden, weer normale toestanden ingang te doen vinden, kost jaren. En ook dan nog blijft een primaire noodzakelijkheid, dat deze moeizaam verkregen rust in geen geval verstoord mag worden.

Nodig is dus een consequente welvaarts-politiek. Leiding met rustige maar vaste hand zal ook, ja, heeft ook reeds grotendeels den Atjehers de waarde van de nieuwe toestand doen inzien. Welvaart kwam in de plaats van verwoesting, rust en recht in plaats van knevelarij, willekeur en roverij.

Hier lag, en hier ligt nog een grote taak voor het N. I. Gouvernement en voor de zonen van het land zelf!

De „Periode Van Heutsz“ kende vele grote mannen. Op deze plaats hierover uit te weiden is onmogelijk. Een uitzondering worde echter gemaakt voor twee figuren, wier taak niet lag op het gebied van de oorlog, maar wel op dat van de geestelijke bijstand. Twee mannen, wien geen moeite te groot was, die geen ontberingen schuwden, om zowel de zieke als de gezonde soldaten in hun levensmoeilikheden te steunen. Niet voor niets spreekt men van den „soldaten“-pastoor Verbraak en van den „soldaten“-dominé Thenu.

DE SOLDATENDOMINÉ THENU.

Er bestaat een artikel in het Regeringsreglement van Ned. Indië, dat voorschrijft, dat iedere prediker, die het Christendom aan een volk van de Indische Archipel wil brengen, voor zijn werk een bijzondere toelating moet hebben. Dit is een heel oude bepaling, die stamt uit de tijd, toen men meende, dat de prediking van het Evangelie onder niet-christen volken godsdienstig fanatisme kon opwekken. Van dit artikel wordt naar zijn oorspronkelijke bedoeling alleen nog gebruik gemaakt ten opzichte van de Atjehers, omdat men eerst de vreedzame doorwerking van bestuursmaatregelen wil afwachten.

Onder de Atjehers wordt dus nog geen zendingswerk gedaan. Maar onder dit volk leeft een groep van Christen-Indonesiërs, die een belangrijke rol heeft gespeeld in de ontwikkeling van Indië. Dit zijn de Ambonese soldaten, die een onderdeel uitmaken van de legermacht, die in Atjeh nodig is geweest om het land onder westers bestuur te brengen. De Ambonezen zijn het eerste volk in Indië, dat Christelijk geworden is. Eerst brachten de Portugezen er het

Katholicisme, daarna de O. I. Compagnie het Protestantisme. Door hun christen-zijn voelen deze mensen zich dichter bij de Hollanders staan, dan volken, die Mohammedaan of heiden zijn. Ze hebben de Compagnie en later het Gouvernement dan ook in allerlei betrekkingen gediend, niet het minst als soldaat.

De Ambonezen zijn gehecht aan hun godsdienst. Overal waar ze heengaan, nemen ze hun Christendom mee. Daarom heeft het Bestuur er altijd voor gezorgd, dat deze Christen-soldaten hun voorgangers hadden, die hen in hun geestelijke behoeften terzijde kunnen staan. Onder deze herders neemt dominé Thenu een grote plaats in. Hij is in de maand Mei 1937 op 69-jarige leeftijd overleden. Hij kreeg zijn opleiding aan de school voor Christen-predikers in zijn geboorteland, en kwam in 1894 in Atjeh.

De militaire toestand was daar toen zó, dat er om de hoofdplaats Koeta Radja een kring van bentengs was aangelegd, waarvan de bezetting voor een groot deel uit Christen-soldaten bestond. Het was toen een vrij rustig bestaan op Atjeh. Nu en dan probeerde de vijandige bevolking een der versterkingen aan te vallen, en werd dan afgeslagen. Van een militaire actie was verder geen sprake.

Ds. Thenu verzorgde de Christenen met grote trouw. Nu eens was hij in deze dan in gene benteng, om zieken te bezoeken, te troosten, te prediken; en hij deed dat alles op zó'n wijze, dat hij zich een plaats in aller hart veroverde. Hij deed meer: in de benteng Peunajong hield hij geregeld school voor de soldaten-kinderen, die anders van alle onderwijs verstoken zouden zijn geweest.

Aan deze rustige arbeid kwam een einde, toen de militaire actie in Atjeh begon onder Generaal Van Heutsz. Het werd toen 'n onafgebroken uitrukken der troepen, dan hierheen, dan daarheen. Niet alleen de soldaten waren in actie, maar ook Ds. Thenu trok overal mee. Zo goed als elke dag raakte men er slaags. Er kwamen gewonden en gesneuvelden. Dan viel er veel te troosten, moed in te spreken, en te helpen met brieven schrijven, zaken regelen, begravenissen leiden. Altijd was Ds. Thenu bereid de behulpzame hand te bieden. Hij nam zulk een groot aandeel aan de expedities om toch maar altijd bij zijn soldaten te zijn, dat hij er ziek van werd. De dokter schreef hem een verplaatsing naar een bergklimaat voor; Thenu zou het daar rustig en kalm hebben. Maar hij wilde er niet van weten, en bleef op zijn post.

Ook in een ander opzicht was hij een type van zijn volk, namelijk in zijn verering voor het Nederlandse vorstenhuis. In 1934 werd zijn hartewens vervuld om een reis naar Nederland te maken en door de Koningin ontvangen te worden. In datzelfde jaar herdacht hij het feit, dat hij 40 jaar geleden in Atjeh zijn werk begonnen was. Bij die gelegenheid legde hij zijn betrekking neer, waarin hij voor zo ontelbaar velen een zegen is geweest.

Dr. ALB. C. KRUIJT.

DE SOLDATENPASTOOR.

Sterke, op de voorgrond tredende personen hebben naast hun bewonderaars over 't algemeen eveneens felle tegenstanders. Zeer weinigen kunnen bogen op onverdeelde waardering en verering. Zo iemand was Pastoor Verbraak, omdat zijn grootheid was opgebouwd uit zelfverloochening en toewijdende liefde. In een lichaam van staal borg hij naast een ijzeren wilskracht en werklust het hart ener moeder.

In 1835 werd hij te Rotterdam geboren en werd oorspronkelijk voor de handel bestemd. Doch God riep hem tot verhevener dingen; hij deed zijn intrede in de „Societeit van Jezus" en werd in 1869 tot priester gewijd. Drie jaren later vertrok hij als missionaris naar Ned. Indië. Daar vooral zou hij zijn leus: „alles voor allen worden, om allen te winnen voor Christus", in daden omzetten.

In 1874 begon hij zijn taak als aalmoezenier bij het Indische leger in Atjeh. Zijn parochie strekte zich uit over 40 forten en 10 zeeposten, doch zijn arbeidsveld was overal, waar leed te lenigen en troost te brengen viel en dat was vooral in het hospitaal en op het slagveld. Zwaar was zijn taak en ze bracht hem, vooral aanvankelijk, slechts zeer weinig voldoening. De Europese minderen bij 't Indische leger waren destijds voor 't merendeel schipbreukelingen der Europese samenleving, die op geestelijke hulp al zeer weinig prijs stelden; bij de overheid ondervond hij vaak meer tegenkanting dan medewerking.

Doch de offerende liefde overwint alles; en hij offerde zichzelf zonder voorbehoud. Waar lijden was, daar verscheen hij als de troostende engel. Voor talloos velen heeft hij de laatste ogenblikken verzacht en met zijn vaderlijk en priesterlijk woord vrede en rust gebracht in hun ziel. En dan was het hem zo'n voldoening, met een troostende gedachte een laatste afscheidsgroet over te brengen aan de treurende familie in Europa. Gevaar kende hij niet, zo min als persoonlijkheden; hij was de *soldatenpastoor* en de soldaten, alle soldaten, waren zijn *jongens*. Geen hunner klopte bij den pastoor aan, zonder bij hem hulp en opbeuring te vinden.

Hij was een mensenvriend in de edelste zin des woords. Geen enkel soldatenbelang op stoffelijk of op geestelijk gebied, liet hem onverschillig; al wat hun welzijn kon bevorderen, lag hem op het hart gebonden en vele verbeteringen in ongewenste toestanden dankten de *jongens* aan de tussenkomst van hun pastoor.

Tegen zoveel zelfvergeten toewijding was zelfs het ruwe hart van Jan Fuselier niet bestand en de vriendelijke, gemoedelijke, eenvoudige pastoor werd de goede geest van heel het Indische leger, dat gretig elke gelegenheid aangreep, om openlijk zijn gevoelens van eerbied en dankbaarheid te betuigen in een algemene hulde.

Drie en dertig jaren lang heeft Pastoor Verbraak zijn zegenrijke arbeid vervuld. Al waren hart en geest jong gebleven, al die jaren onafgebroken onder

het tropisch klimaat doorgebracht, hadden zijn lichaamskrachten gesloopt. Het afscheid van den eenvoudigen Pastoor was een schitterende zegetocht.

Te Padang en later te Malang zette hij op bescheidener voet zijn apostolaat voort in de daar gevestigde kazernes.

Trouw heeft hij God en Vaderland gediend. Zijn Vorst heeft den dapperen soldaat-in-zwarte-toga geëerd en vele onderscheidingen sierden zijn eenvoudig

priesterkleed. God riep zijn trouwen dienaar ter eeuwige vergelding.

Reeds tijdens zijn leven werd hem ter ere een monument in brons en steen opgericht, doch een kostbaarder monument heeft hen zichzelf gesticht in de dankbare harten der ontelbaren, die den goeden Soldatenpastoor nooit zullen vergeten.

H. GEURTJENS, M. S. C.

3. Beschrijving van de Volkenkundige Voorwerpen.

De volgende voorwerpen proberen enig idee te geven van leven en werken der Atjehers.

Allereerst van hun *boerenbedrijf*. (De Atjehers toch zijn uitsluitend *boeren*, *veeboeren* en *landbouwers*).

Dan van hun *huisraad*, hun *spelen*, van hun technische vaardigheid, hier uitgedrukt in enige *kunstnijverheidsproducten*, waarbij de Koranlezenaar even hun Mohammedaan-zijn accentueert; enig *kinder speelgoed* — daar zelfs „Westerse inwerking” — de telefoon — en tenslotte verschillende *wapenen*.

Niet genoeg kan er op gewezen worden, dat vele van deze voorwerpen alleen nog *historische* waarde hebben; ook in Atjeh, als overal elders in de Indische Archipel, maakt het oude inheemse, plaats voor het nieuwe, Westerse.

LANDBOUWWERKTUIGEN, GEREEDSCHAPPEN.

1. **Suikerriethandpers.** Op vele erven worden naast cocos- en pinangpalmen, pisangs en dgl., ten eigen behoeve ook suikerrietstengels gekweekt.

De suiker wordt hieruit op primitieve wijze gewonnen door kneuzing van het riet in de handpers. Het suikerhoudende vocht wordt opgevangen en hieruit door indamping een bruin gekleurde suiker verkregen.

2. Pootstok.

2 a. **Onderdeel van een ploeg;** Twee ontwikkelingsfasen weergevend in de landbouw. Tegenwoordig is het ploegen — met rund of paard als trekdiër — vrijwel algemeen.

3. **Model van een klapperras:** Cocospalmen zijn er in Atjeh in overvloed. Bijgevolg is *copra* een der voornaamste *uitvoerproducten* der bevolking, naast *pinangnoten* en *peper*. Niet alleen de coprawinning, ook het raspen van de noot en daarna het uitpersen (kokosolie = spijsolie) is nu zeer belangrijk.

4 a. **Spade**; 4 b. **dissel**; De spade heeft een patjolachtige vorm, maar van een bijzonder type.

5. **Grasmes** (parang): Voor het maaien van gras voor het vee — Atjeh bezit uitgestrekte weidcomplexen en veel hoornvee — en soms „tot het beslechten van een kleine vete”.

6. **Gereedschappen**: Primitieve gereedschappen, vervaardigd van een slechte kwaliteit ijzer. De vormen van beitels, hamers, vijlen, bijltjes, enz. wijzen op Europese invloed.

HUISRAAD EN SPELEN:

7. **Houten schotel**: Soms met snijwerk versierd.

9. **Drinkwaterkruik.**

10. **Rijstmaat.** 11. **Rijstwan.** Rijst is het hoofdvoedsel der bevolking. In toenemende mate gaat de bevolking over tot de sawah-rijstbouw. Dit in plaats van het vroegere „ladangen”, d.i. het wegbranden van een stuk bos; op dit deel wordt dan de rijst verbouwd. Een volgend jaar een ander stuk, enz. Zeer schadelijk, n.l. bosvernieling op grote schaal, met alle daaruit voortvloeiende gevolgen voor klimaat, stortbeken en wegspoelen van humuslaag.

12. **Zitmatje**: Het zitten is „hurken”.

13. **Damspel**: Het wordt gespeeld door twee personen, elk met 40 steentjes, bij wijze van damspel. Hij, wiens stenen het eerst alle geslagen zijn, heeft verloren.

14. **Tamboerijn**: lijkt op onze tamboerijn.

15. **Koperen slagbekkens**, gebruikt bij het dansen; scanderen het rythme.

16. **Fluit.**

KUNSTNIJVERHEIDSPRODUCTEN:

Al deze voorwerpen wijzen op een grote kunstvaardigheid in velerlei materiaal.

17 a. (hout): **Koranlezenaar**; **houtsnijwerk**; **juwelenmandje.**

17 b. (messing) : **Sirihdozen ; hanglamp.**

17 c. (hoorn) : **Doos van buffelhoorn.**

17 d. (rotan, bamboe) : **Siermatten ; draagtasjes.**

17 e. (borduurwerk) : **Kleedje ; kussentje.**

Het is jammer, dat de aanraking met het Westen, vaak het zo mooie Inheemse kunstwerk verdringt.

18. **Versierselen** : Snoeren rode en witte kralen, ringen en armbanden. Vaak zeer kunstig gemaakt, b.v. zilveren colliers met arabische lettertekens, enz.

19. **Amuletten, Wichelstokjes, Wichelplankje** : Ondanks het feit, dat de Atjehers reeds zeer lang Mohammedaan zijn, bestaan bij hen nog steeds een groot aantal, op het Animisme terug te voeren gebruiken. Amuletten om zich te beschermen tegen boze geesten. Wichelstokjes en wichelplankje, om te voorstellen en gunstige dagen uit te wichelen.

20. **Speelgoed voor de wieg** : Ook de Atjehse baby heeft zijn rammelaar.

21. **Telefoon** : Opmerkelijk is de „telefoon“ ; het Westen staat reeds bij de wieg van het Oosten.

22. **Loopmolen** : Iets voor ons om na te volgen ?

23. **Zonnewijzer** : Eenvoudig maar doeltreffend, dáár, waar horloges nog vaak ontbreken.

24. **Windwijzer voor prauwen** : Herinnering aan de oude zeetochten ; nu geheel „historie“.

25. **Hoofddeksel.**

WAPENEN :

26. **Schild en rotanschild, Rentjongs, Klewangs, Zwaard, Donderbus** : Herinnering aan een gelukkig vrijwel afgesloten periode, de tijd vóór de Pacificatie. Thans langs de Atjehse wegen geen zwaarbewapende Atjehers meer.

Nog wordt wel de rentjong gebruikt als gemakkelijk instrument (kapmes) bij het lopen in zwaar bebost terrein. En, als het mes bij ons, ook nog wel eens als „argument“ bij een twist.

De donderbus is een oud voorlaadgeweer, een zwaar, onhandig wapen. Een memento uit gelukkig voorbijgeen tijden.

4. PLAATJES ATJEH. (Eerste deel)

1. **Atjehse familie**, in voor het Atjeh van tegenwoordig niet bepaald moderne dracht ; de hoofdbedekking van den man b.v. is beslist ouderwets. Maar toch . . . de horlogeketting en de vulpenhouder in de borstzak van zijn jas !

2. **Atjehse vrouwen**. Opmerkelijk zijn in Atjeh vaak de donkere huidskleur en de soms sterk aan andere rassen herinnerende physiognomie (Voor-Indiërs, Semieten). Men vergelijkte b.v. de staande vrouw rechts (Voor-Indisch type).

3. **Gajo's**. Ook deze dracht is grotendeels historisch geworden. De donkere, zelfgeweven kleding, de zilveren halssnoeren, de draagtassen en de typische hoofdbedekking maken meer en meer plaats voor goedkope importkleding.

4. **Groep Gajo-vrouwen en -kinderen** voor een huis.

5. **Oude grafsteen bij Koetaradja** ; Arabische lettertekens, aanwijzing dus voor de Mohammedaans-Arabische invloed.

6. **Oude vorstengraven bij Koetaradja**. De sultans werden hier vroeger begraven.

ATJEH - OORLOG :

7. **Benteng** van binnen gezien. Dus een oude Atjehse „vesting“ uit de tijd van de Atjeh-oorlog, met muren van gestapelde graszoden.

8. **Benteng** ; nog een vesting uit deze tijd, gedeeltelijk gestapelde stenen borstwering, gedeeltelijk staketsel met houten toegangspoort.

9. **Bende gewapende Atjehers**. Uniformiteit in de bewapening bestond er in genen dele. Een mengeling van meer moderne wapenen (donderbus en revolver) en ouderwetse (lans ! schild !). Het schild met de koperen knoppen er op is een teken van aanzien ; de draager ervan is een radja (dorpshoofd).

10. **Een groep soldaten op tournee**. Een groot deel van het N. I. leger bestaat uit Ambonese „fuseliers“. De soldaten van de „keumpenie“ zijn echte woudlopers.

11. **De ingang van het Kerkhof „Peutjoet“** bij Koeta Radja. Hier werden de gesneuvelde Nederlandse en Inlandse soldaten begraven. De muurschilden, aan weerszijden van de ingangspoort, bevat-

ten de namen van de gesneuvelden, naar jaren geordend. Een monument uit een periode, die gelukkig reeds ver achter ons ligt.

12. **Generaal Van Heutsz**, de Pacificator van Atjeh later Gouverneur-Generaal.

13. **Ds. Thenu**. De Soldaten-dominee, die evenals

14. **Pastoor Verbraak**, geweldig veel gedaan heeft zowel voor gezonde als zieke soldaten. Hier zijn standbeeld te Bandoeng.

LANDSCHAP :

15. **Mangrove-vegetatie**. De steltwortels van deze kustmoerasvegetatie zijn duidelijk te zien. De gehele Oostkust van Atjeh is door een meer of minder brede strook van deze bossen omzoomd. Uit de bast van de rhizophoren (vroeger waardeloos) maakt men nu een looistof (zie producten No. 28 : bakaubast).

16. **Oerwoud**. Het grootste deel van Atjeh is met oerwoud bedekt. Een wirwar van bomen, lianen en epiphyten (woekerplanten als de vele soorten orchideën).

17. **Savanne**. Door de rooibouw van de bevolking zijn grote delen van Groot-Atjeh nu bedekt met lang, hard gras (alang-alang).

DE TEGENWOORDIGE TOESTAND :

18. **Marsbivak** te Lhong. Aan de Westkust is nog doorlopend militaire bewaking noodzakelijk. Bij plaatselijke onrust wordt soms zoals hier een tijdelijk bivak, een zgn. marsbivak, ingericht. Prikkelraadversperring en aan de ingang de schildwacht.

19. **Cantine in het marsbivak**. Zelfs buiten de dienst moeten de soldaten hun klewang bij zich hebben.

20. **Atjehweg in het laagland**. De rails ernaast zijn van de Atjehtram. Door deze wegaanleg kwam de bevolking tot intensiever verkeer en handel en zo tot meer vreedzame ontwikkeling en hoger welvaart.

21. **Aanleg van de Gajoweg**. Geweldig zijn de moeilijkheden, welke bij de aanleg van bergwegen in Atjeh overwonnen moesten worden. Geweldige hoeveelheden rots en grond moesten worden verzet. Bovendien moesten de arbeiders door soldaten tegen roverbenden worden beschermd.

22. **Gajoweg**. De zelfde plaats als het vorige plaatje, maar in de tegenwoordige toestand. Duidelijk is hier de serpentine te zien ; de kale helling duidt de moeilijke plaats aan, waar eerst door middel van dynamiet de nodige ruimte werd verkregen. Nu reist men over de Atjehse wegen even veilig als b.v. in Nederland.

23. **Gajoweg**. Over de ravijnen was de aanleg van grote bruggen noodzakelijk. Een knap staaltje van Hollands ingenieurswerk.

24. **Bergweg**. Atjeh's Westkust. In tegenstelling met de lage, moerassige Oostkust, is de Westkust geweldig steil. Bij de aanleg van de weg langs de kust waren ook hier grote moeilijkheden te overwinnen. Verder geeft de foto een goede kijk op een oerbos.

25. **Arts en Controleur** op tournee in het binnenland. Grote wegen zijn in Atjeh's berg- en oerwoudwereld nog zeldzaam. Een reisje door het echte binnenland is dan ook geen sinecure. Hier ziet men tenminste nog een pad en een bruggetje. Soldaten zijn hier ook al niet meer nodig.

26. **Typisch Atjehs laagland**. De trambaan ; sawahs op de voorgrond ; in de palmen verscholen een dorp.

27. **Atjehs huis**, Architectonisch zijn ze niet mooi, noch merkwaardig, of het moest zijn merkwaardig vuil ! Onder de huizen is vaak een stellage gemaakt, waar allerlei gerei wordt opgeborgen en waar tevens voor de mannen gelegenheid bestaat de laatste nieuwtjes met elkaar te bespreken.

28. **Missigît** (Mohammedaanse kerk). Het gebroken dak is typisch voor deze missigits in Indië ; wanden ontbreken. Let op het mooie snijwerk.

29. **Opengeslagen Koran**. De tekst is Arabisch ; het handschrift links is een commentaar op de tekst.

30. **De Moskee te Koetaradja**. Deze moskee werd door de Nederlands-Indische Regering gebouwd ; een heel wat forser bouwwerk dan de onaanzienlijke dorpsmissigît.

31. **Een vissersdorpje aan de Westkust**. Op de voorgrond rekken om de netten te drogen.

32. **Bij hetzelfde dorpje**. De visserspauwtjes liggen op het droge. Niet alleen om te vissen, ook om te smokkelen zijn ze goed bruikbaar !

33. **Gajodorp**. Men ziet hier dicht op elkaar staand de op palen gebouwde huizen. Ook deze huizen zijn niet zo mooi. Alle hebben een galerij en zijn gedekt met stro.

34. **Gajo-orkest en -dansen**. Het orkest bestaat uit gongs, platte trommen en een fluit. De kleding is al sterk „gemoderniseerd” : sarong, baadje of jas en op het hoofd een fez.

35. **Gajo-dansen**. De jeugd gaat nog een stapje verder : lichte pantalon, shirt „made in Japan” en hoofddoek ! Alleen de heupdoek is nog overgebleven.

LICHT OP!

5. „Cijfers en Feiten“

5. „CIJFERS EN FEITEN“.

Oppervlakte :

55 000 km² = $1\frac{2}{3}$ × Nederland.

Bevolking :

Atjeh : 1 000 000 = 18 per km².
Nederland : 8 000 000 = 257 per km².

Samenstelling der bevolking :

Atjehers	840 000	=	84	%.
Gajo's	50 000	=	5	%.
Alassers	14 000	=	1,4	%.
Javanen	54 000	=	5,4	%.
Chinezen	22 000	=	2	%.
Andere vreemde Oosterl.	2 000	=	0,2	%.
Europeanen	3 000	=	0,3	%.

Toename der bevolking :

Atjeh, toename sinds 1920 3,11 % per jaar.
Nederland toename sinds 1920 1,5 % per jaar.

Gebruik van de bodem :

(zie Wandkaart en Kaartje op pag. 2).

Oerbos : 42 000 km² = 76 %.

„Min-of-meer“ ontgonnen de rest = 13 000 km².

Men zij hier vooral niet te optimistisch, immers :

Deze rest bestaat uit :

gronden der ondernemingen ;

bevolkingsgronden : sawahs, ladang, secundair bos.
Ladang en secundair bos maken nu een groot deel van deze rest uit.

Maar ladangen, een primitieve brandbouw, waar-
bij men zo goed en zo kwaad dat gaat het bos rooit
en verbrandt, om daarna op de vrijgekomen grond
rijst te verbouwen, is maar een zeer „tijdelijke“
cultuur. Na enige oogsten wordt de „ladang“ weer
aan zijn lot overgelaten, waarna als gevolg van deze

roofbouw in het gunstigste geval een nieuw bos, een
zgn. secundair bos opschiet, terwijl in het ongunstigste
geval een met grof gras bedekte *savanne* ontstaat.

De werkelijk permanent-in-cultuur-zijnde gron-
den vormen zeker niet meer dan *enkele procenten*
van het gehele land !!

Ondernemingsgronden : 170 000 ha.

Daarvan in cultuur 46 000 ha = 0,8 % van
Atjehs bodem !! De rest is *reserve* voor uitbreidingen.

In totaal is er dus voor Europese ondernemingen
± 3 % van Atjehs grondbezit beschikbaar. *Bovendien*
kunnen de Europese ondernemingen deze gronden
slechts in erfpacht van het Gouvernement verkrijgen.
Eigendom van grond is voor de niet-inheemsen uit-
gesloten („Agrarische Wet 1870“). Deze uiterst
heilzame maatregel beschermt den economisch zwak-
ken inlander tegen de ontvreemding van zijn enig
kapitaal : de grond.

Middelen van bestaan :

Landbouwers : 70 % van alle beroepsoefenaars.
(Nederland : 20 %).

Producten :

Inheemse producten :

Rijst, pinang, rubber, copra, peper, koffie,
kapok, kruidnagelen, nootmuskaat en foelie,
bakau (= rhizophorenbast), damar, rotans, enz.

Ondernemingslandbouw :

Rubber, palmolie en palmpitten, sisal, ter-
pentijn en hars.

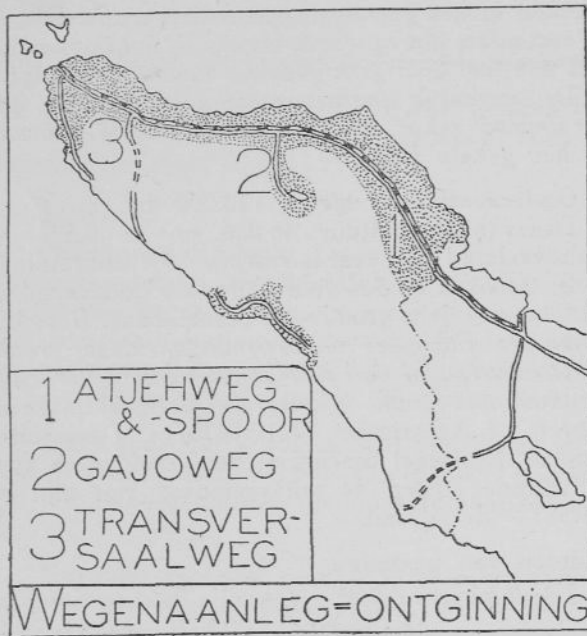
Dus: de Ondernemingslandbouw levert
enkele, maar „grote“ producten ; de In-
heemse producenten leveren *vele* producten.

6. De huidige toestand.

Bezien wij nu de huidige toestand, vooral van-
uit een economisch oogpunt, dan bedenke men, dat
het hier gaat om een land, waar slavenhouden en
roven de geest der bevolking eeuwen heeft beïnvloed.
Deze factoren werden nog versterkt door de lang-
durige oorlogstoestand. Maar daardoor ook is een
ingrijpende wijziging van economisch inzicht en eco-
nomische verhoudingen een kwestie van tientallen
jaren.

Toen in 1903 de feitelijke oorlog ten einde was,
zag het er met de economische omstandigheden der
bevolking treurig uit. De hoofdbestaansmiddelen van
de bewoners, de *landbouw* en de *veeteelt*, lagen ter-
neer ; de *pepertuinen* waren verwaarloosd. De At-
jehers zelf waren schrikbarend *verarmd* ! Ook de
andere takken van bedrijf deelden in deze algemene
neergang. De *scheepsbouw* (vgl. het zeeroversbedrijf)
was totaal verdwenen en is nooit meer opgekomen ;

mede door de heersende armoede was het oude *goudsmidsbedrijf* zeer belangrijk ingeschrumpeld.
Welke veranderingen hebben nu plaats gevonden en door welke feiten manifesteren zich deze ?

Voor militaire doeleinden waren de *Atjehspoorweg* en de *Grote Atjehweg* (Koetaradja — S.O.K.), alsook de *Gajo-weg aangelegd* (zie kaartje). Van welk een grote invloed dit op de economische ontwikkeling van het Gewest is geweest, blijkt hieruit overduidelijk.

In de strook langs de wegen was de rust het eerst en het meest volkomen bereikt. Daarlangs ontwikkelde zich het *verkeer*. Daar kwam de bevolking het meest in contact met andere cultuur-invloeden en verkreeg gelegenheid om producten te vervoeren. Dit deel kwam dan ook het eerst in cultuur !!

Overtuigend blijkt hier het grote belang van *wegenaanleg* voor de *economische openlegging* van een land. Toch kwam deze economische openlegging niet alleen, zelfs niet in de eerste plaats, van de bevolking zelve.

Vanuit het Zuiden drongen de *cultures* van de „Oostkust“ Noordwaarts, eerst met hun *rubber-*, later ook met hun *oliepalm-* en *sisalplantages*.

En mét de ondernemingen stroomden de *ondernemingsarbeiders* (Javanen), de *Chinezen* en andere *Vreemde Oosterlingen* als *handelaars* en *winkeliers* Atjeh binnen.

Voor al in de aan de „Oostkust“ grenzende gebieden is daardoor het bevolkingsaspect volkomen veranderd; in sommige districten bestaat de bevolking daar nu voor 3/4 uit Javanen !

Wel toont de bevolking van Atjeh in zijn geheel een flinke toename :

van 1920—1930 met 36 % (S.O.K. 40 %), maar van 1920—1930 nam het aantal der Chinezen b.v. met 56 % toe !!

Voor de Atjehers zelf is dit een veeg teken; het gevaar is groot, dat Chinezen, Vreemde Oosterlingen en Javanen meer van de openlegging profiteren dan zij !!

Nog meer en intensiever contact met de buitenwereld (*wegen; auto!!*) en vooral meer inzicht in de veranderde economische omstandigheden zullen en moeten den Atjeher de maatregelen doen begrijpen, nodig voor de ontwikkeling van zijn land.

Een grote taak is hier weggelegd voor het *onderwijs* (vooral ook het *landbouwonderwijs*).

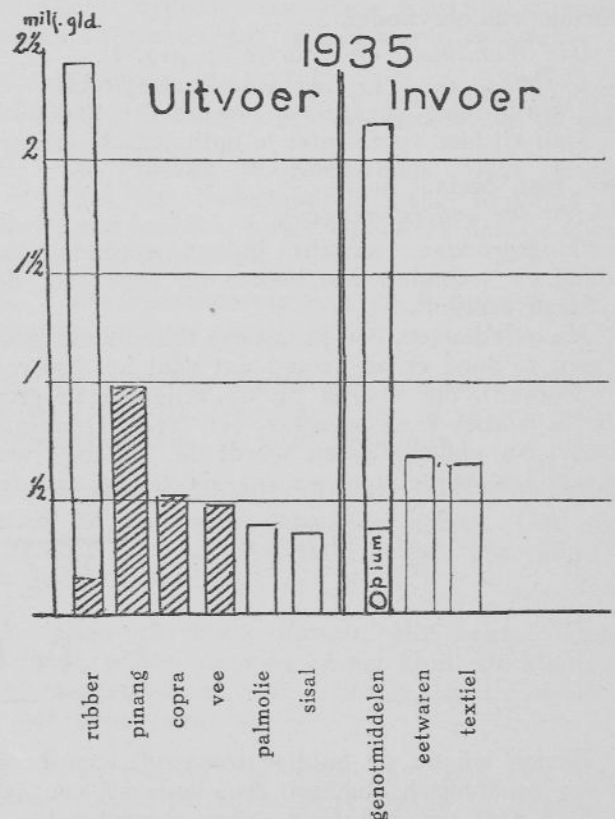
IN- EN UITVOER.

Vergeleken met S.O.K. is de *economische betekenis van Atjeh* bepaald klein :

1934.	Invoer	Uitvoer
S. O. K.	f 35.000.000	f 107.000.000
Atjeh	f 3.000.000	f 4.000.000

Daarbij dient echter rekening gehouden te worden met het feit, dat een groot deel van de *plantageproducten* via *Belawan* verscheept worden, dus de waarde van S.O.K. te hoog, die van Atjeh te laag is. Buitendien bezit Atjeh in zijn sisal- en oliepalm-ondernemingen twee zeer *expansieve* producten.

Waarde van eenige *VOORNAME* artikelen :

In bovenstaand grafiekje is de waarde aangegeven van de *voornaamste* uitvoerproducten en van de *voornaamste groepen* van invoer.

Bij de uitvoer zijn de *bevolkingsproducten* *geaard*. (pinang, copra, vee).

Bij de *invoer* valt op, dat verreweg de grootste post gevormd wordt door de „*genotmiddelen*” (opium, tabak, sigaretten en dgl.)

Verschillende auteurs roemen den Atjeher als zuinig, zelfs bij het gierige af. Het is op zijn minst zeer onduidelijk, hoe deze „belegging” in genotmiddelen met zuinigheid te rijmen is.

Tot slot nog een overzicht, *waarheen* de verschillende producten verzonden worden en *vanwaar* Atjeh ze betreft.

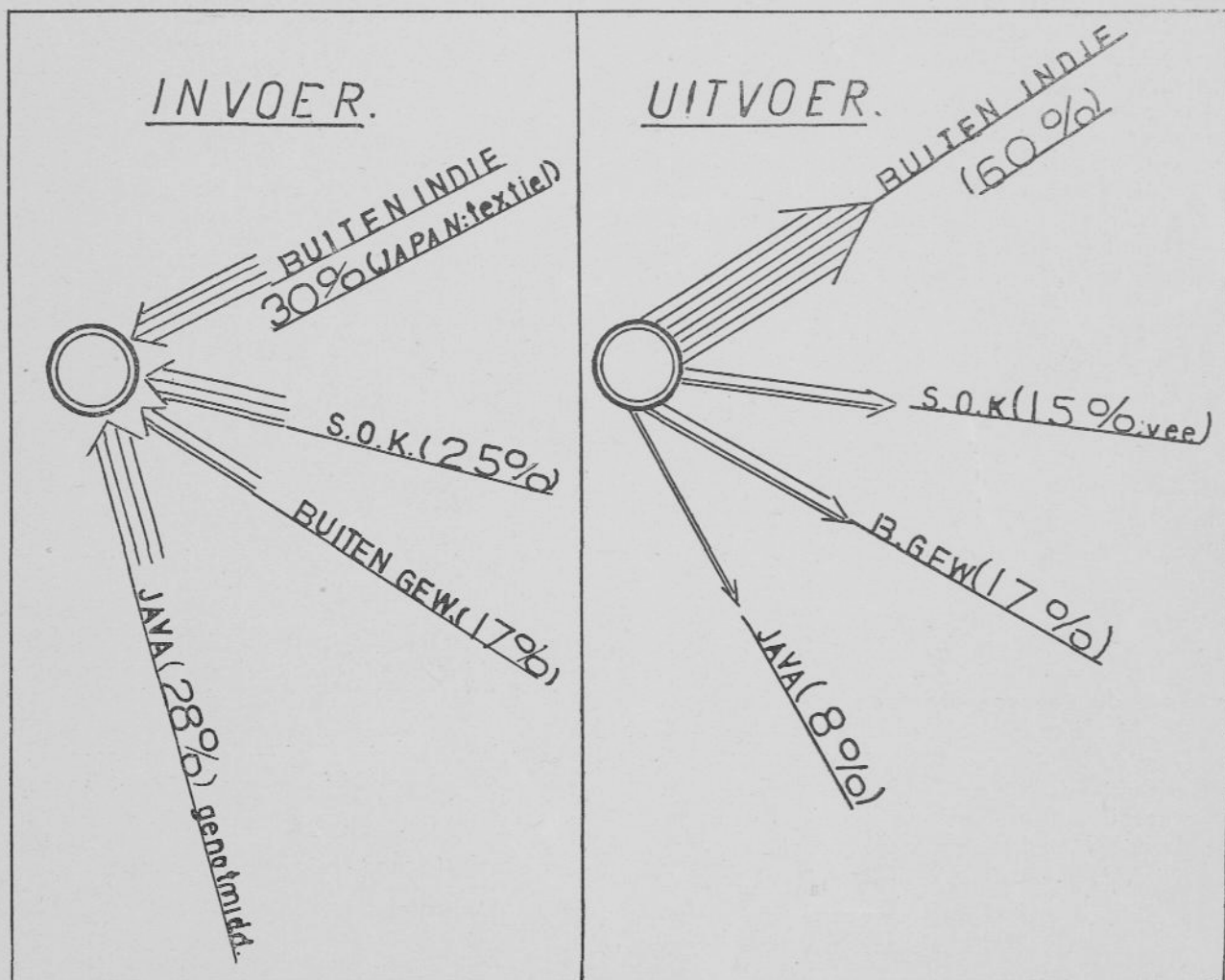
Uit dit schetsje blijkt, dat het overgrote deel van de uitvoer gaat „*Buiten Indië*”, terwijl bij de invoer d.e.t. 60% uit de rest van Indië betrokken wordt!

Bij de *invoer* van „*Buiten Indië*” treden de *Japane tekstielproducten* op de voorgrond, terwijl *Java* de hoofdleverancier is voor de *genotmiddelen* (opium, sigaren, sigaretten, tabak).

Het overgrote deel van de *uitvoer* „*Buiten Indië*” bestaat uit de *ondernemingsproducten*. Als een tweede grote post is de *vee-uitvoer* naar S.O.K. te vermelden.

Resumerende kan dus gezegd worden, dat de heersende *rust, orde en rechtszekerheid* de mogelijkheid hebben geschapen tot verdere *inschakeling* van Atjeh in de *wereldhuishouding*.

Van de bevolking hangt het goeddeels af, of en in welke mate en in welk tempo zij *zelf* daaraan *actief* medewerkt!

7. Economische Voorwerpen.

INHEEMSE PRODUCTIE :

De grote inheemse exportgewassen, vaak geteeld in speciaal daarvoor aangelegde tuinen, zijn :

27. **Pinangnoten.** Vruchten van de pinangpalm (andere namen ervoor zijn : Areca- of Betelpalm). Zoals bekend vormt de betelnoot een belangrijk ingrediënt voor de sirihpruim. Verreweg het grootste deel wordt tegenwoordig echter geëxporteerd. Uit de noten wordt looizuur bereid.

28. **Bakau.** Bast van rhizophoren. Ook hieruit wordt looizuur geëxtraheerd.

29. **Copra.** Gedeeltelijk wordt het kiemwit van de cocosnoot door de bevolking zelf geraspt en daarna geperst. Cocosolie is het voornaamste spijsvet in de Archipel. Gedeeltelijk wordt het kiemwit in stukken gesneden en in de zon gedroogd. Dit is de copra, welke uitgevoerd wordt en dient voor de bereiding van cocosolie, waaruit weer zeep en margarine wordt vervaardigd.

30. **Inlandse crêpe.** Een stuk „crêpe” (vgl. met nummer 46 c). Het is veel minder soepel dan de op de Europese ondernemingen bereide, terwijl ook de bruine kleur wijst op een minder zorgvuldige en minder zuivere behandeling. Hoewel dus van minder kwaliteit, vindt de bevolkingsrubber toch een gereede af trek op de wereldmarkt. Een enigszins goede rubberprijs brengt dan ook welvaart in de rubberstreken. (Zuid Sumatra ; Zuider en Ooster afdeling van Borneo).

PEPER.

Deze eertijds zo gewichtige exportcultuur is in de laatste jaren hard achteruitgegaan. Minder oordeelkundige plantwijze en minder goede verzorging (daardoor optreden van allerlei ziekten) zijn de hoofdoorzaken.

31. **Pepertrös.** Een tros peperbessen en enige bladeren.

31 a. Doorsnede door peperbesen en peperkorrels.

- A. de eigenlijke bes met vruchtvlees.
- B. *Onrijp.* In dit geval wordt de gehele tros geplukt en dan op de droogvloer gedroogd, waarbij het vruchtvlees van de bessen indroogt. Men krijgt dan de *zwarte peper*.
- C. *Rijp.* Van de trossen worden dan alleen de *rijpe* rode bessen geplukt. Door een waterbehandeling wordt het vruchtvlees geheel verwijderd, zodat alleen de *kern* overblijft. (*witte peper*).

32. **Zwarte peper.** Duidelijk ziet men de *verschrompelde besjes*.

33. **Witte peper.** De korrel zijn mooi rond ! Voor het tafelgebruik worden de pepertjes gemalen.

Naast deze „grote” exportgewassen komen ook „kleine” exportgewassen voor. Deze worden in kleinere hoeveelheden geëxporteerd — ook op kleinere complexen, als erven, etc. verbouwd. —

34. **Nootmuskaat.** In het flesje zitten :

- A. zaadkernen met de dop.
- B. zaadkernen zonder dop, en gekalkt „tegen bederf” (d.w.z. dit is een oud, waardeloos gebleken middel, dat echter uit conservatieve voor export naar Holland gehandhaafd blijft !).

35. **Foelie.** Aan de buitenzijde van de dop zit de foelie. De grote leveranciers van nootmuskaat zijn de Molukken ; daarnaast nu Granada (Kleine Antillen).

36. **Kapokvezel.** Het zaadpluis van de kapokvrucht.

36 a. **Kapok, ontpit.** De kapok wordt gezuiverd door het wegnemen van pitten, zaadlijsten en vruchtwand.

37. **Kruidnagelen.** De gedroogde bloemknoppen van de kruidnagelboom. Indie zelf (Molukken vooral) levert een prima kwaliteit kruidnagelen, welke echter uitsluitend worden geëxporteerd. Daar staat een grote invoer van Zanzibar-kruidnagel- en kruidnagelafval tegenover. Deze dient om de tabak voor de Inlandse strootjes te „kruiden”.

38. **Arabica-koffie.** In de koffiebesen zitten twee koffiebonen. De Arabica, hoewel de fijnste koffie leverende, wordt op de Europese ondernemingen zeer zelden en door de Inlanders nog maar op enkele plaatsen geteeld. De grote vatbaarheid voor allerlei ziekten (bladziekten) is hiervan de oorzaak.

39. **Rijst (gepelde).** Dit is het hoofdvoedsel van de bevolking. De rijst wordt gepeld, maar het zilvervlies blijft voor het grootste deel aanwezig. Geheel gepelde rijst als hoofdvoedsel, veroorzaakt de beruchte *beri-beri-ziekte*, doordat de vitaminen, die in het zilvervlies voorkomen, dan in het voedsel ontbreken.

Tenslotte nog enige **bosproducten** :

40. **Stokrotan.**

40 a. **Bindrotan.** Sommige planten in het oerwoud, lianen, zijn door hun buigzaamheid en taaiheid bij uitstek geschikt om gebruikt te worden, hetzij in de meubelindustrie („rieten” stoelen), als stokken, etc. De dunnere soorten dienen voor het binden.

41. **Damar.** Verzamelnaam voor allerlei harssoorten, welke de bevolking in de bossen wint. Tot één der fijnste behoort de *benzoë*, welke in de parfumerie-industrie gebruikt wordt en waarvan men ook *wierook* maakt.

42. **Troca-schelpen.** Deze worden uitgevoerd; men maakt er in het buitenland heel mooie en dure knopen van.

GENOTMIDDELEN :

43 a. **Opium.** In tubes verpakt, wordt de bereide opium vanuit 's Lands-opiumbedrijf te Batavia over de verschillende vergunninghouders in de Archipel gedistribueerd. Er zijn allerlei beperkende bepalingen en voorschriften in het leven geroepen, om het opiumgevaar zooveel mogelijk te beperken. Scherp wordt vooral gewaakt tegen het binnensmokkelen.

43 b. **Inlandse sigaren.**

43 c. **Inlandse sigaretten.** Ook genotmiddelen, maar gelukkig van een heel wat minder gevaarlijk karakter dan het onder a. genoemde. De invoer komt hoofdzakelijk van Java. Duizenden arbeiders zijn bij deze sigaretten-industrie op dat eiland betrokken. De goedkope sigaret verdringt meer en meer het sirih-pruimen en zelfs het roken van *strootjes*.

EUROPESE PRODUCTEN :

44. **Sisal.** Van de *Agave sisallana*. Het agaveblad levert de sterke *sisalvezel*. De cultuur is nog vrij jong en toch is Indië reeds één der drie grote wereldleveranciers (Mexico, Tanganjika en Sumatra, Java). De bladen worden gesneden en gebost, via lange Jacobsladders in de machines gevoerd. Door een kneuzingsproces wordt het bladmoes van de bladvezels verwijderd.

Sisalproducten :

44 a. **Bundel sisalvezels.**

44 b. **Sisaltouw** (dun en dik).

Palmolie en palmolieproducten :

De vruchten van de oliepalm leveren *palmolie*; de pitten geven de *palmpittenolie*.

45 a. **Palmolie.** De palmolie wordt op de plantages, in de palmoliefabriek ter plaatse bereid, in tankwagens vervoerd en in Belawan in grote reservoirs opgeslagen. Vandaar uit kan ze zo in de scheepstanks gepompt worden.

45 b. **Palmpitten.** De palmpitten gaan naar Europa ter verdere verwerking (vooral Denemarken). Eigenlijk zijn het de *kernen* van de palmpitten. Het residu wordt tot koeken geperst en dient als veevoeder.

Palmolievetten worden gebruikt bij de zeep-, blik- en margarinefabricage.

46 a. **Latex.** De rubberboom wordt getapt door geregeld een bastreepje weg te snijden. Het uit de wond vloeiende melksap (*latex*) wordt gestremd en verwerkt tot *sheets* en *crêpe*.

46 b. **Rubbersheet.**

46 c. **Rubbercrêpe.**

47. **Terpentijn-balsem.** Verkregen door het tappen van de Sumatra-den. Uit deze balsem wordt door distillatie

47 a. de **Terpentijnolie** verkregen.

47 b. **Hars.** Het residu is de in grote, platte koeken verkochte hars. Gebruikt in de batik-industrie en in de papierfabricatie.

48. **Robusta-koffie.** Enkele kleine Europese ondernemingen houden zich bezig met de aanplant van robusta-koffie. Deze soort is beter tegen ziekten bestand dan de Arabica, al wordt de kwaliteit op de markt veel lager gewaardeerd.

49. **Thee.** In het bergland bij Takengeun bevinden zich enkele grote theeplantages. In het algemeen geldt, hoe jonger en fijner het blad, des te beter de thee.

8. PLAATJES ATJEH. (Tweede deel)

INHEEMSE LANDBOUW, BEDRIJF en HANDEL.

36. **Ladang.** 't Oerbos wordt zo goed mogelijk gerooid; 't droge hout in brand gestoken en in dit primitieve veldje de rijst geplant. Na een paar oogsten is de grond uitgeput en wordt een ander stuk bos op dezelfde manier behandeld. Elders werd er reeds op gewezen, dat deze verbouwingwijze voor de vruchtbaarheid van het land de ergste gevolgen heeft. (De *humusvorming* gaat in de tropen *zeer langzaam*; afspoeling door de ontbossing; vorming van onbruikbare alang-alang-velden).

37. **Pinangpalmen.** Ze doen sterk denken aan de cocospalmen; de vruchten leverden oorspronkelijk een zeer gewild ingrediënt voor de sirihpruim! Het grootste deel wordt echter geëxporteerd en levert looistoffen. Het sirihpruimen is sterk verdrongen door het roken van sigaretten.

38. **Peperuinen.** De Atjehspoorweg in het midden; aan weerszijden peperuinen. De peperplant klimt bij leibomen op.

39. **Europese pepertuin op Java.** Groot is het verschil in aanleg; de planten zijn veel forser (bemesting), staan op regelmatige afstanden en ruim van elkander. De Inheemse pepercultuur in Atjeh is door de minder goede verzorging (daardoor ziekte) in de laatste jaren sterk achteruitgegaan. Atjeh heeft zijn plaats moeten afstaan aan de Lampongs en Bangka.

40. **Inheemse rubbertuin.** De bevolkingsrubber is voor den bezitter een bron van rijkdom. Goede rubberprijzen betekenen voor de streek welvaart en weelde (Borneo en Djambi). Dat de cultuur nog wel voor enige verbetering vatbaar is, blijkt ook hier; de bomen staan veel te dicht op elkaar en zijn onregelmatig geplaat. Op één der bomen het „naamkaartje” van den bezitter.

41. **Inlandse tapper** bij een rubberboom in „gepeinzen”. Spelen hogere rubberprijzen door zijn hoofd?

42. **Inlandse rubber-„fabriek”.** De in melk- en petroleumblikken aangevoerde latex wordt in de kuip „gestremd” en daarop „gemangeld” in de eenvoudige machine tot grote „vellen”. Deze „vellen” worden dan tegen schimmel gerookt. Dan heten ze „sheets”.

43. **Klapperaanplant en pluk.** Op dit idyllische plaatje zijn de vruchten duidelijk te zien. Ze worden in korven verzameld. De vruchten worden ontbolsterd, gedeeltelijk geraspt en geperst. (Klapperolie is één der voornaamste spijsvetten). Gedeeltelijk worden ze in stukken gesneden, in de zon gedroogd en zo geëxporteerd (copra).

44. **Het drogen van copra.** Dit geschiedt meestal op het erf of gewoon langs de weg.

45. **Kijkje op de pasar** (markt). In manden worden de waren, vooral vruchten, aangevoerd. Goed is hier te zien de typische vermenging van ouderwetse- en nieuwerwetse kleding.

46. **Kijkje op de (overdekte) pasar** van Takengeun. Ook hier ziet men weer de vruchten en allerhande lekkernijen uitgestald. De pasar is overdekt, omdat Takengeun — als Nederland — veel last heeft van regen.

47. **Atjehse goudsmiden** aan het werk. Men ziet het goudschaaltje en verschillende uiterst eenvoudige gereedschappen; let op de eigenaardige blaasbalg, gemaakt van een dichtgenaaide geitenhuid. Tegenwoordig — nog een gevolg van de lange oorlogsperiode, waarop voor deze nijverheid geen herstel volgde — behoort het goudsmiden vrijwel tot de historie.

48. **Weven.** Onder het huis was ook vaak de gelegenheid voor het weven. Op de voorgrond een *haspel*; de vrouw zit achter een eenvoudig weefraam.

Ook deze tak van nijverheid lijdt een kwijnend bestaan door de concurrentie van vele goedkope importgoederen, vooral uit Japan.

49. **Vrachtauto** van een Inlander. Belast en beladen met allerlei producten. Vracht-, tevens passagiersauto. Ook de Inlanders maken steeds meer gebruik van het autovervoer voor het transporteren van hun producten! Er zijn twee wezens in de Inheemse maatschappij, die altijd de verwondering van de Europeaan opwekken. De één is de vrijwel alles verblindende geit en de ander is de vrijwel alles dragende en verdragende „wegengeit”, de Fordauto of de Chevrolet.

50. **Chinese toko's** in het hartje van Gajoland! Van de openlegging van het land profiteren niet alleen de Inlanders zelf. De Chinese kleinhandelaar en tokohouder verschijnt ook en weet door edele zuinigheid en ijver naast de onedele woeker meestal spoedig tot welstand te komen.

EUROPESE ACTIVITEIT.

51. **Ontginning.** Groot zijn de moeilijkheden om een stuk oerbos „bouwrijp” te maken. Honderden woudreuzen moeten worden geveld; hier ziet men een helling, waar dit geschiedt. De bomen worden zo goed mogelijk weggehaald en tot brandhout gehakt. Dan eerst kan met het eigenlijke beplanten begonnen worden; er zijn dan al duizenden en duizenden guldens uitgegeven.

52. **Rubbertuin.** Een rubbermelk-(latex)-treintje brengt de emmers met het getapte rubbersap naar de fabriek. De tuin ziet er heel wat verzorgder uit dan die van de Inlanders; de opbrengst per boom is dan ook heel wat groter.

53. **Rubbertap.** Duidelijk zijn hier de insnijdingen op de stam (tot op de cambiumlaag) te zien, alsmede de „spout” en de „cup”.

54. **Oliepalm.** Duidelijk zijn hier de vruchttrossen in de oksels der bladeren te zien. De oliepalm is een prachtige boom; oorspronkelijk werd hij dan ook uitsluitend als sierpalm gebruikt.

55. **Oliepalmlantage.** Op de voorgrond ziet men de vruchttrossen gereed voor het vervoer naar de fabriek.

56. **Sisalplantage.**

57. **Het snijden der Agave.** Van onderop worden de bladscheden afgesneden en in bossen gelegd, welke naar de fabriek vervoerd worden.

58. **Sisalfabriek.** In de fabriek worden de bladeren in allerlei machines geplet en gekneed, tot tenslotte alleen de vezels overblijven.

59. **Pakken sisal.** Tenslotte worden de vezels tot pakken geperst en zo vervoerd.

60. **Het winnen van terpentijn.** In de hogere delen van het gebergte komen op verschillende plaatsen *naaldwouden* voor. Deze leveren de terpentijn. Met een soort bijl worden in de stam gootjes gemaakt, aan welker onder-eind de uitvloeiende hars wordt opgevangen in cups. Hieruit wordt in de fabriek *terpentijn* gedistilleerd.

61. **Een K.P.M.-er,** ladende op de rede. Het ontbreken van havens in Atjeh maakt het noodzakelijk de exportproducten op de rede in te laden. In z.g. laadprouwen (lichters) worden ze van de wal naar het schip gebracht.

62. **Kijkje op de rede van Olehleh.** Men heeft hier althans nog enige pieren gebouwd; maar een haven ontbreekt ook hier.

63. **Sabang.** De enige natuurlijke haven van Atjeh ligt op het eiland Poeloe Weh. De goed beschutte baai was aanleiding, dat hier een twintigtal jaren

geleden een *kolenstation* werd gevestigd.

Men hoopte, dat de mailschepen op hun reis naar het Oosten (Singapore, China, Indië) meer en meer deze haven zouden aandoen. Deze hoop is echter maar gedeeltelijk in vervulling gegaan. Men vindt op het eiland ook een dok en verdere reparatiegelegenheid voor het herstel van schepen. Op de voorgrond de „J. P. Coen” van de Mij. „Nederland”. De naam op de zijwand herinnert — als in de wereldoorlog — aan de onrust in de wereld.

64. **Atjehers, lezende in de Koran.** Het aantal ooglijders (vooral *staar!*) is in Atjeh zeer groot. Dank zij de financiële hulp van S.I.M.A.V.I. (Steun In Medische Aangelegenheden Voor Inheemsen), was het Dr. Tijssen mogelijk op een tournee door Atjeh vele staarlieders te helpen!

65. **Atjehse vrouwen en mannen, vóór een Atjehse woning.** Wederom dank zij de zegenrijke hulp van S.I.M.A.V.I. werd ook hun het gezicht weergegeven. S.I.M.A.V.I. bestaat geheel van vrijwillige bijdragen van het Nederlandse publiek.

9. LITERATUUR.

De gegevens zijn ontleend aan het „Indisch Verslag 1936” en het „Jaarverslag van de Handelsvereniging te Koetaradja”.

Nadere gegevens vindt U in de grote documentaire werken van :

Prof. SNOUCK HURGRONJE : „Atjeh” I en II ;
„Het Gajoland en zijn bewoners”.

Dr. J. JACOBS : „Het Atjehsch familieleven” I en II.

J. KREEMER : „Atjeh” I en II.

Meer populair zijn :

H. C. ZENTGRAAF en W. A. VAN GOUDOEVER :
„Sumatraantjes”, (228 blz. f 1.25).

MILES : „Indische Herinneringen” (uitg. Visser, Bandoeng 1933, 201 blz., f 1.10).

F. VAN HOECK : „De Soldatenpastoor” (uitg. R. K. Boekcentrale 1924, 208 blz., f 1.75).

10. WIST U ??

Afstand.

dat de afstand van Koeta Radja naar Medan 608 km bedraagt, d.i. van Amsterdam naar Berlijn !!;

Bevolking.

dat het op blz. 9 opgegeven aantal personen per km² feitelijk onjuist is, daar ook het mensenloze oerwoud in de berekening betrokken werd ;

dat het aantal inwoners per *ontgonnen* km² 88 bedraagt, hetgeen overeenkomt met de gemiddelde bevolkingsdichtheid van Drente ;

dat er in Atjeh ca. 3200 Europeanen wonen, d.i. maar 1 Europeaan op 'n oppervlakte van 17 km²;

Artsen.

dat er maar 1 *arts* voorkomt op de 45.000 inwoners, tegen 1 op de 1350 inwoners in Nederland ;

Onderwijs.

dat het aantal leerlingen op de Lagere Scholen in Nederland 14 % der bevolking uitmaakt ;

dat in Atjeh dit aantal nog maar 3 % bedraagt ;

dat van alle Atjehers nog 93 % analphabeet zijn ;

Huwelijk.

dat van alle Inheemse huwelijken in Atjeh 8 % polygaam zijn ;

Godsdienst.

dat het aantal Mekka-gangers in 1935 : 28 bedroeg ;

dat dit aantal maar een zeer klein deel is van de 3612 Mekka-gangers, welke in de loop van 't jaar 1935 naar Arabië vertrokken ;

Welvaart.

dat echter deze 3612 hadji's op hun beurt maar weer een schaduw vormen van het aantal in „de goede oude tijd” ;

dat b.v. 1927 een topjaar was met 52.412 *pelgrims* ;

dat deze achteruitgang hoofdzakelijk te wijten is aan de langdurige economische depressie ;

dat nog in 1935 in Atjeh voor *f* 315.000.— *opium* werd geschoven ;

Modern vervoer.

dat het aantal motorrijtuigen 1 per 1000 inwoners bedroeg en in Nederland 24 ;

Veestapel.

dat de veestapel 221.278 runderen telde, d.i. 221 per 1000 inwoners ! ;

Met Bali is dit verreweg het hoogste cijfer van Nederlands-Indië.

Ondernemingsarbeid.

dat slechts 8,1 % van alle beroepsbeoefenaars in ondernemingsdienst staat, tegen 45 % op S.O.K. ; De Europese ondernemingen betekenen dus voor Atjeh veel minder dan in S.O.K. ;

Handel.

dat Atjeh zich meer en meer oriënteert op S.O.K. ;

dat Belawan de grootste „Atjehhaven” is, daar ruim 1/3 van de invoer en 1/4 van de uitvoer via S.O.K. gaat ;

In- en Uitvoer.

dat de invoer in 1935 *f* 2.280.000.— en de uitvoer *f* 4.198.000.— bedroeg ;

Fabrieken.

dat Atjeh 129 fabrieken telde, waarvan 25 „cultuur”-fabrieken, 11 bioscopen en 8 mineraalwater- en ijsfabrieken ;

Leger.

dat Atjeh 1/65 van de bevolking van Indië bezit, maar dat nog steeds 1/9 van het Indische Leger er gelegerd is ?

